

УДК 378.147:81'42:005.336.1

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7\(47\)-1591-1608](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47)-1591-1608)

Волкова Наталія Павлівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології та педагогіки, ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро, тел.: (0562) 31-24-74, <https://orcid.org/0000-0003-1258-7251>

Лебідь Ольга Валеріївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки, ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро, , тел.: (0562) 31-24-74, <https://orcid.org/0000-0001-6861-105X>

Олійник Ірина Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро, тел.: (0562) 31-24-74, <https://orcid.org/0000-0002-1749-1518>

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ З ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ПРОЄКТУ

Анотація. У статті комплексно розкрито проблему формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії з професійної освіти в процесі підготовки дисертаційного проєкту. Обґрунтовано, що мовна свідомість виступає ключовою умовою ефективної академічної і професійної комунікації, розвитку навичок наукового письма, формування індивідуального стилю наукового мислення. Розкрито практичні підходи та освітні практики щодо формування мовної свідомості аспірантів, які здобувають третій (освітньо-науковий) рівень за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» у ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», а саме: підготовка спільних наукових оглядових статей у співавторстві з науковим керівником із подальшим обговоренням і редагуванням; виявлення лексичних та фразеологічних помилок в запропонованому тексті, пояснення їх причин; участь у міжкафедральних семінарах та міжнародних онлайн-семінарах, конференціях, вебінарах з обговоренням власних результатів досліджень; підготовка тез українською та англійською мовами із залученням зовнішніх експертів до мовного редагування; моделювання ситуацій наукових дискусій у форматі онлайн-дебатів; запис та аналіз аудіо- і відеопрезентацій власних доповідей із подальшим самоаналізом і самооцінюванням мовної грамотності; рецензування наукових текстів і статей колег у форматі подвійного сліпого рецензування; колективне написання та редагування статей у Google Docs; проведення практикумів з аналізу типових помилок, інтеграція ChatGPT для генерації варіантів формулювань, редагування наукових текстів і самоперевірки; використання електронних лінгвістичних

інструментів (Grammarly, LanguageTool) для автоматичної перевірки лексичних, граматичних і стилістичних помилок; створення та ведення персонального електронного мовного портфолію. Обґрунтовано процес впровадження цих практик під час викладання навчальних дисциплін «Психологія педагогічної діяльності викладача закладу вищої освіти», «Розробка дисертаційного проекту», а також в контексті взаємодії аспірантів з науковими керівниками. Наведено результати аналізу відгуків аспірантів, які брали участь у впровадженні зазначених освітніх практик. За підсумками рефлексій і оцінок здобувачів визначено ключові переваги, труднощі та потенціал застосування обраних підходів. З урахуванням цих висновків розроблено дорожню карту для подальшого формування мовної свідомості аспірантів.

Ключові слова: мовна свідомість, доктор філософії, майбутні науковці, наукове письмо, цифрові технології, штучний інтелект, академічна доброчесність, дорожня карта (освітній інструмент), освітні практики, розробка дисертаційного проекту, психологія педагогічної діяльності.

Volkova Nataliia Pavlivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Psychology and Pedagogy, Alfred Nobel University, Dnipro, tel.: (0562) 31-24-74, <https://orcid.org/0000-0003-1258-7251>

Lebid Olha Valeriivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy, Alfred Nobel University, Dnipro, tel.: (0562) 31-24-74, <https://orcid.org/0000-0001-6861-105X>

Oliinyk Iryna Viktorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy, Alfred Nobel University, Dnipro, tel.: (0562) 31-24-74, <https://orcid.org/0000-0002-1749-1518>

FORMATION OF LANGUAGE CONSCIOUSNESS OF FUTURE DOCTORS OF PHILOSOPHY IN VOCATIONAL EDUCATION IN THE PROCESS OF PREPARING A DISSERTATION PROJECT

Abstract. The article comprehensively reveals the problem of forming the language consciousness of future doctors of philosophy in vocational education in the process of preparing a dissertation project. It is substantiated that language awareness is a key condition for effective academic and professional communication, the development of scientific writing skills, and the formation of an individual style of scientific thinking. Practical approaches and educational practices for the formation of language consciousness of postgraduate students who obtain the third (educational and scientific) level in the specialty 015 Vocational Education (by specialization) at the Alfred Nobel University are revealed, namely preparation of joint scientific review

articles in co-authorship with the supervisor with further discussion and editing; identification of lexical and phraseological errors in the proposed text, explanation of their causes; participation in interdepartmental seminars and international online seminars, conferences, webinars with discussion of their own research results; preparation of abstracts in Ukrainian and English with the involvement of external experts for language editing; modeling situations of scientific discussions in the format of online debates; recording and analyzing audio and video presentations of own reports with further self-analysis and self-assessment of language literacy; reviewing scientific texts and articles of colleagues in the format of double-blind review; collective writing and editing of articles in Google Docs; conducting workshops on analyzing typical mistakes, integrating ChatGPT to generate wording options, edit scientific texts and self-check; using electronic linguistic tools (Grammarly, LanguageTool) to automatically check lexical, grammatical and stylistic errors; creating and maintaining a personal electronic language portfolio. The process of implementing these practices in teaching the disciplines “Psychology of Pedagogical Activity of a Teacher of a Higher Education Institution” and “Development of a Dissertation Project”, as well as in the context of interaction between graduate students and supervisors, is substantiated. The results of the analysis of feedback from graduate students who participated in the implementation of these educational practices are presented. Based on the results of reflections and evaluations of applicants, the key advantages, difficulties, and potential of the selected approaches are identified. Taking into account these findings, a roadmap was developed for the further development of postgraduate students’ language awareness.

Keywords: language consciousness, doctor of philosophy, future scientists, scientific writing, digital technologies, artificial intelligence, academic integrity, roadmap (educational tool), educational practices, development of a dissertation project, psychology of pedagogical activity.

Постановка проблеми. Важливим етапом підготовки сучасного професійно компетентного педагога-науковця під час навчання в аспірантурі є формування мовної свідомості. Це пов’язано із необхідністю розв’язувати майбутніми докторами філософії з професійної освіти «комплексні проблеми у сфері професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, а також – підготовки відповідних педагогічних кадрів для неї в умовах професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності» [13]; вирішувати численні комунікаційні завдання, пов’язані із вербальним обміном науковою інформацією (ідеями, поглядами, знаннями, повідомленнями тощо), створенням наукових текстів (наукові статті, тези, есе тощо) під час написання дисертаційного проекту, міжособистісного спілкування з представниками освітянської спільноти (конференції, семінари, форуми, вебінари, круглі столи тощо) й студентами – учасниками експериментального дослідження. У сучасних умовах глобалізації науки актуальність дослідження обумовлюється

також необхідністю підготовки здобувачів до публікацій у міжнародних наукових виданнях, участі у конференціях та наукових дискусіях, що вимагає високого рівня сформованої мовної свідомості.

Зважаючи на зазначене, формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії є ключовим аспектом їхньої професійно-наукової підготовки, що впливає на рівень академічної мобільності, ефективність наукової комунікації та якість проведення наукових досліджень, а сформована мовна свідомість є запорукою професійного успіху докторів філософії, інвестицією в майбутнє нашої країни, адже від рівня мовної свідомості викладача закладу вищої освіти залежить рівень освіченості студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацювання спеціальної літератури дає підстави стверджувати, що на сьогодні збільшено питому вагу вітчизняних і закордонних досліджень, присвячених вивченню мовної свідомості (Н. Блок (*N. Block*), О. Гапченко, Л. Гнатюк, І. Голубовська, А. Ільєнко, Т. Коць, В. Підгурська, О. Потебня, О. Резван, П. Селігей, С. Суган (*S. Sygan*), Дж. Фодор (*J. Fodor*), О. Фурман, Н. Хомський (*N. Chomsky*), Л. Щерба та ін.). Як зазначає Н. Хомський (*N. Chomsky*) «... класична проблема мови та свідомості знову стала актуальною і тією ланкою, яка об'єднала зусилля всіх різних дисциплін» [18]. Мається на увазі, що проблема мовної свідомості є актуальною для філософії, психолінгвістики, мовознавства, психології, педагогіки.

Питання мовної свідомості розглядаються науковцями в контексті вивчення мовної особистості, професійної мовної особистості (Є. Голобородько, І. Горошкін, Т. Груба, М. Іваницька, О. Ковтун, Ю. Колядич, Л. Мамчур, В. Махінов, Л. Паламар та ін.). Дані дослідження характеризуються різновекторністю й мультидисциплінарністю у річищі різних концепцій і підходів. Мовну особистість презентують як компетентного, високоосвіченого, національно свідомого й самоактуалізованого в соборному соціумі носія мови, який здатний успішно в усіх сферах життя використовувати функціонально-стильові можливості української мови, уміє вільно і комунікативно виправдано висловлювати свої думки, характеризується свідомим ставленням до мови, сформованою мовною стійкістю, креативним мисленням, естетичним і художньо-образним сприйняттям мовлення [12]; сукупність інтелектуальних, соціально-культурних і морально-вольових якостей, сформованих в особливому професійно-культурному середовищі, що знаходять відображення у свідомості, поведінці та діяльності особистості [4].

Вагомим для нас виявилось дослідження В. Махінова, який визначив «головні ознаки мовної особистості – мовну свідомість (поняття включає мовну картину світу, стратегію й тактику мовної поведінки особистості, що визначаються комунікативною ситуацією, мовним і культурним статусом індивідуума, його соціальною належністю, психологічними й гендерними ознаками; способом виявлення мовною свідомості науковцем визначено

тезаурус) і мовну самосвідомість (усвідомлення своєї чи чужої поведінки, частина культурної самосвідомості)» [7, с. 16].

Попри численність досліджень, на наш погляд, подальшого вивчення потребує питання щодо формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії з професійної освіти.

Мета статті – обґрунтувати теоретичні засади, зміст і практичні підходи до формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії з професійної освіти у процесі підготовки дисертаційного проекту, а також визначити ефективні освітні практики, цифрові інструменти та методи педагогічного супроводу, які сприяють розвитку академічного письма, професійної комунікації та рефлексії аспірантів.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зупинимо свій погляд на підходах до розуміння мовної свідомості у різних наукових колах. Так, термін «мовна свідомість» привертав увагу західноєвропейських мовознавців, таких як Н. Блок (*N. Block*) [17], О. Злотник-Шагіна [5], С. Суган (*S. Cygan*) [19], Дж. Фодор (*J. Fodor*) [20], та ін. Дослідники розглядали мову як необхідну умову для свідомості; акцентували на понятті «мовна свідомість», яке визначали як мовний досвід, вживаючи це поняття як синонім термінів мовне чуття, мовна компетентність, мовна обізнаність [19]; виокремили основні функції мовної свідомості: відображувальну, орієнтувальну-селективну, інтерпретаційну, регулятивну [20]. Сучасні дослідники (Дж. Свейлз (*J. Swales*) [22], К. Хайленд (*K. Hyland*) [21], В. Бхатія (*V. Bhatia*) [16]) акцентують на зв'язку між академічним письмом, науковою комунікацією та мовною свідомістю, наголошуючи на тому, що мовна свідомість є необхідною умовою для здійснення якісного академічного письма, написання статей, тез, монографій.

Українські лінгвісти, мовознавці презентують мовну свідомість як когнітивно-комунікативну характеристику особистості, що визначає здатність оперувати мовними одиницями відповідно до ситуації спілкування (О. Потєбня, Л. Щєрба); психолінгвістичну категорію, яка охоплює: вербалізовані засоби національної мови, сприйняття та засвоєння інформації [6, с. 135]; сукупність знань, умінь, навичок, почуттів та ставлення людини до мови [9, с. 819]; механізм управління мовною діяльністю, який формує, зберігає та перетворює мовні знаки, правила їх поєднання і вживання, а також ставлення людини до мови та її елементів; у ширшому розумінні – сукупність образів свідомості, матеріалізованих мовними знаками [2, с. 32]; складну структуру, яка об'єднує мовні знання, мовні почуття, мовні оцінки й мовні настанови [11, с. 118].

Зважаючи на зазначене, вважаємо, що мовна свідомість є основою формування мовної поведінки особистості (пов'язана з одночасною дією механізмів сприйняття й передавання інформації; репрезентується в усній та писемній практиці), бо саме вона регулює мовні вподобання, способи професійної й міжособистісної комунікації та рівень володіння мовними ресурсами. Як інтегративна характеристика особистості, вона поєднує

когнітивні, комунікативні та рефлексивні компоненти, забезпечуючи здатність здобувачів використовувати мовні засоби свідомо та відповідно до вимог академічного дискурсу.

Дослідники розрізняють індивідуальну мовну свідомість з чотирма основними блоками елементів – мовними знаннями, мовними чуттями, мовними оцінками й мовними настановами, основою якої є суспільна свідомість [11].

Упевнені, що майбутні доктори філософії зі сформованою мовною свідомістю більш ефективно орієнтуються в граматичних, лексичних та стилістичних особливостях мови; здатні свідомо оперувати науковою термінологією, створювати академічні тексти, здійснювати критичний аналіз джерел, формулювати власні наукові положення, правильного послугування мовою відповідно до професійної комунікативної ситуації. У стандарті вищої освіти зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, затвердженому наказом МОН України №924 від 26.06.2024 року визначено результати навчання, яких необхідно досягти у процесі підготовки здобувачів. Акцентуємо на тих, які безпосередньо пов'язані з мовною свідомістю: вільно презентувати та обговорювати результати досліджень, наукові та прикладні проблеми професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, а також – підготовки відповідних педагогічних кадрів для неї державною та іноземною мовами оприлюднювати результати досліджень у наукових публікаціях українського та міжнародного рівня, брати участь у міжнародних проєктах (РН-1); формулювати та перевіряти гіпотези на основі системного наукового світогляду, загального культурного кругозору й демонструвати здатність знаходження оптимального рішення при обстоюванні власної наукової позиції з дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності (РН-2); розробляти та реалізовувати в команді наукові та/або інноваційні проєкти у сфері професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, а також підготовки відповідних педагогічних кадрів для неї, які мають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику у цій сфері та дотичних до них міждисциплінарних напрямках (РН-4); розробляти інноваційні методи та практики викладання конкретних навчальних дисциплін, посібники, підручники у сфері професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, а також – підготовки відповідних педагогічних кадрів для неї на основі системного наукового світогляду з використанням інноваційних педагогічних технологій (РН-7) [13]. Дані орієнтири нами враховано в процесі дослідження.

Усвідомлюємо, що формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії студентів є тривалим різностороннім процесом, який вимагає систематичної роботи викладача та активної участі аспірантів. Погоджуємося із В. Підгурською, І. Голубовською, що «мовна свідомість формується протягом усього життя під впливом соціального середовища, освіти та особистого досвіду» [9, с. 819].

Зупинимося на підходах щодо формування мовної свідомості аспірантів, які здобувають третій (освітньо-науковий) рівень за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка у ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля».

Ураховуючи той факт, що мовна свідомість виступає основою ефективної наукової комунікації та академічної діяльності, забезпечуючи вміння точно формулювати думки та презентувати результати досліджень, вважаємо доцільними для формування мовної свідомості здобувачів послугування такими практиками:

- підготовка спільних наукових оглядових статей у співавторстві з науковим керівником із подальшим обговоренням, редагуванням та аналізом помилок у хмарних редакторах (Google Docs);
- виявлення лексичних та фразеологічних помилок в запропонованому тексті, пояснення їх причин;
- участь у міжкафедральних семінарах та міжнародних онлайн-семінарах, конференціях, вебінарах з обговоренням власних результатів досліджень та досвіду інших дослідників;
- підготовка тез для науково-практичних конференцій українською та англійською мовами із залученням зовнішніх експертів до мовного редагування;
- моделювання ситуацій наукових дискусій у форматі онлайн-дебатів, симуляцій міжнародних конференцій, відеозустрічей із залученням цифрової платформи Zoom;
- запис та аналіз аудіо- і відеопрезентацій власних доповідей із подальшим самоаналізом і самооцінюванням мовної грамотності.
- рецензування наукових текстів і статей колег у форматі подвійного сліпого рецензування (peer-review) з метою виявлення конкретних прикладів порушення мовних норм і правил (на спеціально організованих заняттях);
- колективне написання та редагування статей у Google Docs із коментарями викладачів, наукових керівників та однокурсників;
- проведення практикумів з аналізу типових помилок, інтеграція ChatGPT для генерації варіантів формулювань, редагування наукових текстів і самоперевірки;
- використання електронних лінгвістичних інструментів (Grammarly, LanguageTool) для автоматичної перевірки лексичних, граматичних і стилістичних помилок із подальшим розбором типових помилок на практикумах;
- створення та ведення персонального електронного мовного портфоліо (наприклад, у вигляді блогу або електронного журналу) для фіксації власного прогресу, формування словника власних термінів, рефлексій щодо розвитку мовної компетентності.

Виконання зазначених практик сприяє розвитку критичного мислення та рефлексивності як компонентів мовної свідомості майбутнього науковця,

усвідомленню аспірантами значення мови як інструменту професійної комунікації.

Упевнені, що формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії може здійснюватися під час вивчення кожного освітнього компонента освітньо-наукової програми «Професійна освіта». Так, процес формування мовної свідомості аспірантів може ефективно відбуватися під час вивчення дисципліни «Психологія педагогічної діяльності викладача закладу вищої освіти», оскільки зміст цієї дисципліни передбачає освоєння психологічної й педагогічної термінології, опановування навичками аналізу педагогічних ситуацій та формування умінь представлення наукових результатів. Під час вивчення дисципліни доцільними виявились такі активності:

- написання есе та аналітичних оглядів з тем курсу «Психологічна компетентність викладача закладу вищої освіти», «Психологічні особливості особистості здобувача вищої освіти», «Психологія міжособистісної взаємодії викладача зі студентами», «Психологічний аналіз протиріч і конфліктів у педагогічній взаємодії, шляхи їх запобігання та вирішення», використовуючи термінологію педагогічної психології;

- моделювання психолого-педагогічних ситуацій і підготовка рефлексивних звітів про власну діяльність із використанням професійної мови;

- організація дискусій та дебатів за темами курсу («Компетентнісний, студентоцентрикований та цифровий підходи – вектори освітньої діяльності закладу вищої освіти, роль викладача в їх забезпеченні», «Психологічний аналіз протиріч і конфліктів у педагогічній взаємодії, шляхи їх запобігання та вирішення», «Психологічні механізми формування особистісних якостей здобувачів») для розвитку усного академічного мовлення;

- підготовка та захист мініпроєкту за будь-якою темою навчальної дисципліни;

- створення терміносистеми дисципліни у форматі мап понять;

- підготовка тез доповідей за тематикою дисципліни для заняття-конференції;

- взаємне рецензування аналітичних робіт здобувачів.

Вважаємо, що виконання аспірантами зазначених завдань дозволяє формувати мовну свідомість паралельно з формуванням професійної та дослідницької компетентності під час підготовки дисертаційного проєкту.

У процесі опанування навчальної дисципліни «Розробка дисертаційного проєкту» формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії відбувається через реалізацію тематичних напрямків та освітніх практик, представлених на рисунку 1.

Доцільно окрему увагу приділити використанню сучасних цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту у процесі формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії в межах дисципліни «Розробка дисертаційного проєкту». Інтеграція таких ресурсів, як Google Docs, Grammarly,

LanguageTool, ChatGPT, відкриває нові можливості для розвитку академічного письма, ефективного рецензування, колективного редагування й аналізу наукових текстів.

Завдяки впровадженню означених цифрових інструментів аспіранти мали змогу працювати над спільними проектами у реальному часі, оперативно редагувати та вдосконалювати наукові тексти, отримувати автоматизований зворотний зв'язок щодо граматики, стилю, структури та логіки викладу. Інструменти штучного інтелекту, зокрема ChatGPT, були успішно використані для генерування альтернативних формулювань, тренування навичок академічного письма, а також розвитку рефлексії щодо власного мовного стилю. Усі ці активності сприяли цілеспрямованому формуванню мовної свідомості аспірантів.

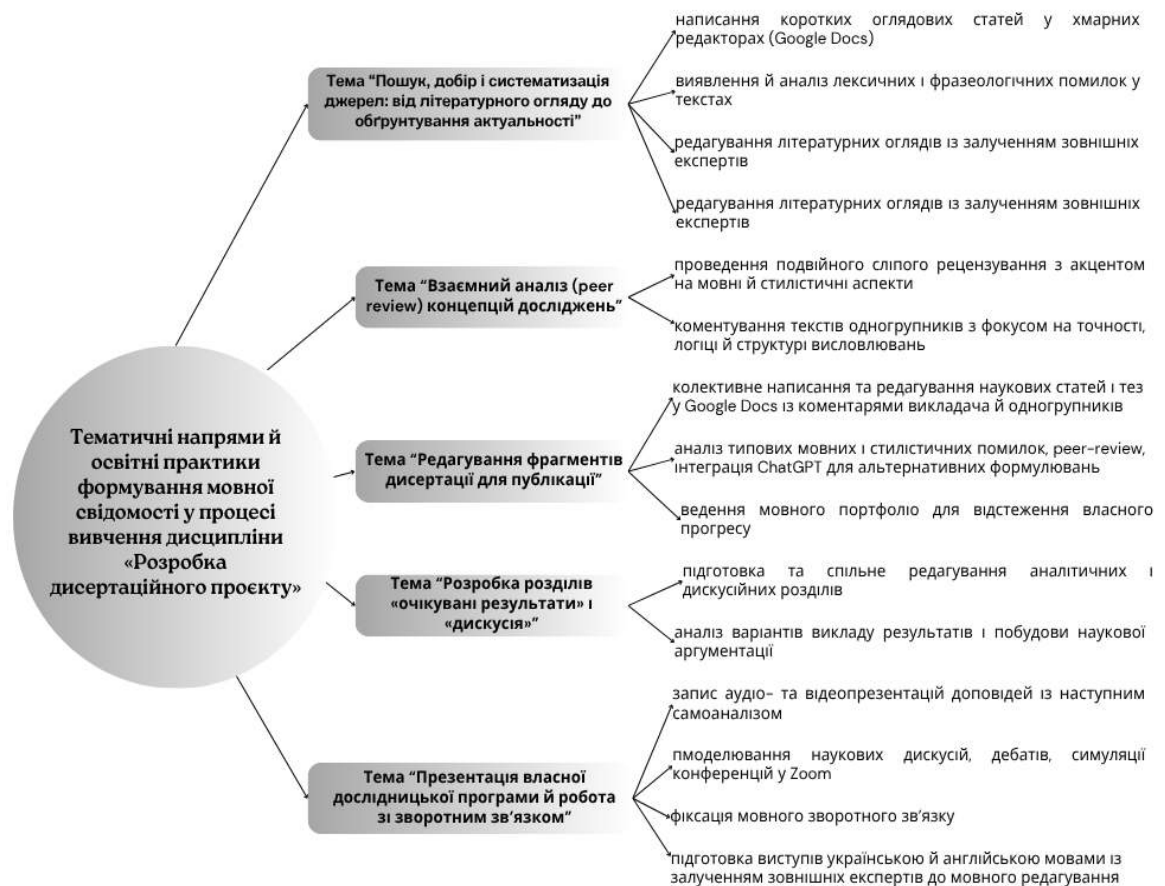

Рис. 1. Візуалізація тематичних напрямків та освітніх практик формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії під час опанування дисципліни «Розробка дисертаційного проекту»

Водночас особлива увага під час застосування цифрових інструментів приділялася дотриманню принципів академічної доброчесності – забезпеченню оригінальності тексту, відповідальному цитуванню джерел, самостійному опрацюванню матеріалів, – а також етичному використанню можливостей

штучного інтелекту як допоміжного інструменту, а не основного джерела наукового змісту.

На рис. 2 представлено порівняльну таблицю функцій і можливостей основних цифрових інструментів, які найбільше сприяють формуванню мовної свідомості здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня.

ФУНКЦІЯ / ІНСТРУМЕНТ	Google Docs	ChatGPT	Grammarly	LanguageTool	Zoom
Спільна робота в реальному часі	✓				✓
Залишення коментарів, peer-review	✓				✓
Редагування і колективне написання текстів	✓				
Генерація альтернативних формулювань		✓			
Допомога у структуруванні наукового тексту	✓	✓			
Перевірка граматики, орфографії, пунктуації			✓	✓	
Підказки щодо стилю й академічного письма		✓	✓	✓	
Аналіз та виправлення типових помилок			✓	✓	
Підтримка багатомовності	✓	✓	✓	✓	
Рефлексія/самоаналіз письма		✓	✓	✓	
Моделювання наукових дискусій та дебатів	✓	✓			✓
Відеоконункація, запис та аналіз виступів					✓

Рис. 2. Порівняльний аналіз можливостей сучасних цифрових інструментів для формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії

Таким чином, досвід цілеспрямованого впровадження цифрових технологій і штучного інтелекту у навчальний процес з навчальної дисципліни «Розробка дисертаційного проекту» довів свою ефективність саме для формування високого рівня мовної свідомості, що відповідає сучасним вимогам академічної та професійної комунікації.

У контексті підготовки дисертаційного проекту майбутні доктори філософії з професійної освіти потребують спеціальних технік формування мовної свідомості, що інтегрують дослідницьку, мовну та професійну діяльність. Важливо підкреслити, що впровадження й опанування цих технік відбувається у супроводі наукового керівника, який виступає наставником у процесі аналізу, редагування, рецензування текстів та розвитку навичок академічного письма.

У таблиці 1 представлено перелік практичних технік формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії у процесі підготовки дисертаційного проєкту, із зазначенням їхньої сутності, спільних дій аспіранта та наукового керівника, а також спрямування впливу на формування мовної свідомості.

Таблиця 1

Практичні техніки формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії у процесі підготовки дисертаційного проєкту

Техніка	Спільна дія аспіранта та наукового керівника	Спрямування формування мовної свідомості
Написання розширених анотацій до кожного розділу	Аспірант готує анотації; керівник консультує щодо термінології, структури, рецензує тексти, дає рекомендації	Усвідомлене використання термінів і наукових конструкцій, розвиток вміння стисло й логічно формулювати зміст
Обговорення розділів із самооцінюванням	Керівник ініціює індивідуальне обговорення підготовлених розділів, стимулює аспіранта до самостійного критичного аналізу змісту й структури тексту, ставить уточнювальні питання, надає рекомендації щодо вдосконалення	Формування навичок самооцінювання, аналізу й аргументації; розвиток критичного мислення, уміння логічно й чітко виражати наукові ідеї
Ведення мовного щоденника дослідника	Аспірант фіксує власні визначення й рефлексії; керівник аналізує записи, дає поради щодо мовного самовдосконалення	Розвиток рефлексії, самокорекції, осмисленого ставлення до вживання наукової термінології
Створення мап понять	Аспірант створює мапи понять; керівник допомагає структурувати ключові ідеї, дає поради щодо логіки зв'язків	Візуалізація структури знань, розвиток уміння логічно організувати наукову інформацію
Написання статей за матеріалами дослідження	Аспірант готує тексти; керівник рецензує, редагує, консультує щодо стилю, структури, аргументації	Відпрацювання навичок академічного письма, усвідомлене використання мовних засобів для викладу наукових результатів
Захист розділів у форматі конференції	Аспірант презентує матеріал; керівник ставить питання, аналізує доповідь, дає поради щодо вдосконалення	Розвиток навичок усної наукової комунікації, вміння переконливо й логічно презентувати власні наукові ідеї

У процесі застосування зазначених технік особливої ваги набуває роль наукового керівника, який ініціює звернення аспірантів до використання засобів вираження логічних зв'язків у науковому мовленні, акцентує на важливості функціонально-синтаксичних конструкцій для забезпечення цілісності, послідовності та переконливості наукового викладу.

На основі опрацювання наукової і навчальної літератури [1, с. 23–24; 8; 14] та власного практичного досвіду було сформульовано перелік найуживаніших функціональних мовних кліше, які структуровано відображені на рисунку 3. Щоб забезпечити ефективне формування мовної свідомості аспірантів, наукові керівники рекомендують активно використовувати ці мовні інструменти у процесі академічного письма.

Наведена візуалізація допоможе не лише систематизувати основні мовні конструкції, а й зробити їхнє застосування у власних текстах більш свідомим та цілеспрямованим.

Наведена візуалізація (див. рис. 3) допоможе не лише систематизувати основні мовні конструкції, а й зробити їхнє застосування у власних текстах більш свідомим та цілеспрямованим.

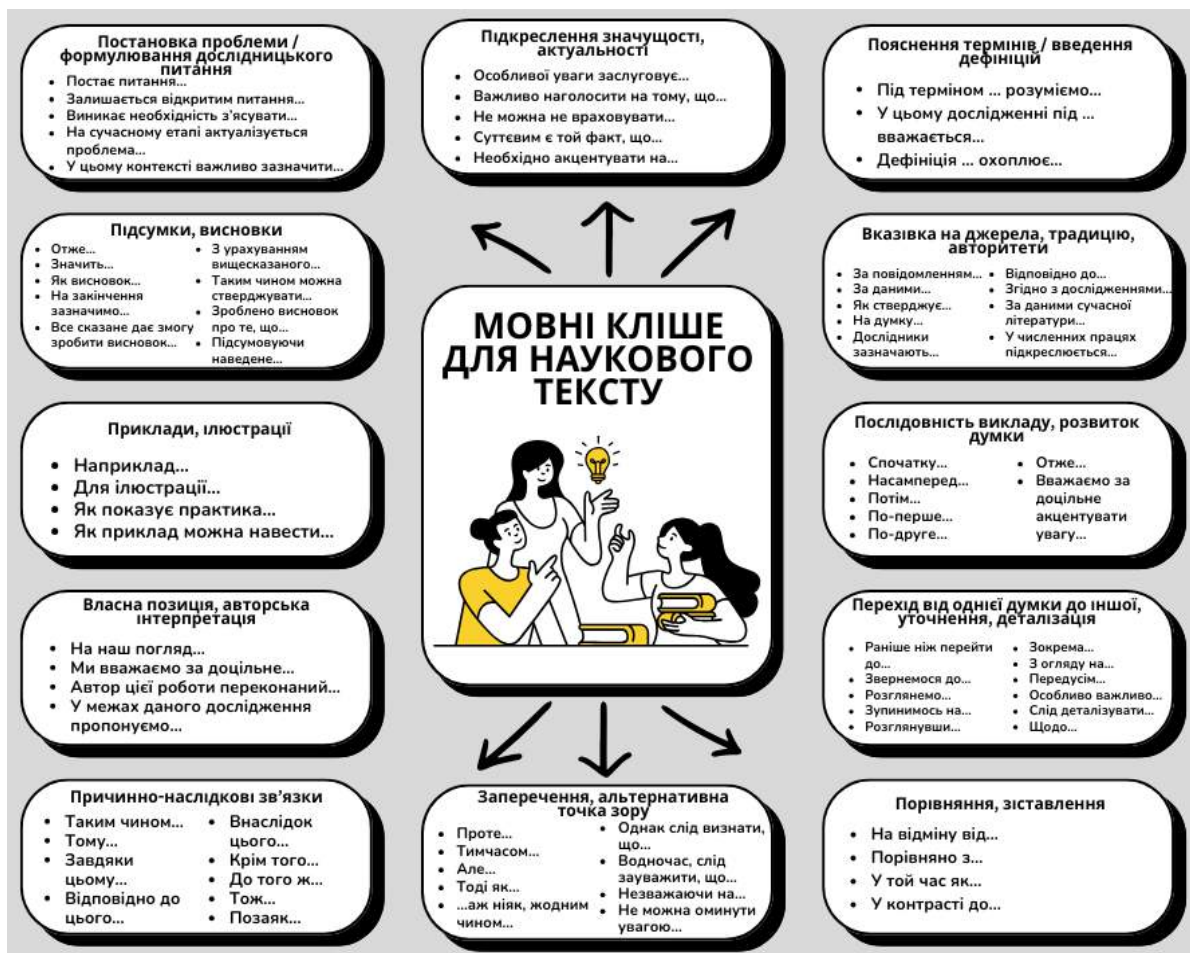

Рис. 3. Мовні кліше для формування цілісного наукового тексту

Для комплексної оцінки ефективності впроваджених нами освітніх практик, спрямованих на формування мовної свідомості, було проаналізовано відгуки аспірантів, які брали участь у запропонованих заходах. Ось кілька фрагментів рефлексій і вражень здобувачів:

– «Практики спільного редагування текстів і взаємне рецензування дали змогу інакше подивитися на власні мовні стереотипи, однак на початку виникали труднощі з прийняттям критики»;

– «Використання цифрових інструментів, таких як Grammarly і ChatGPT, суттєво підвищило якість академічного письма, але з'явилися питання щодо ризику втрати авторського стилю»;

– «Важливою виявилася роль наукового керівника – саме його коментарі щодо логіки викладу й мовних конструкцій були вирішальними для мого особистого прогресу. Проте мені бракувало чітких орієнтирів для самостійної роботи»;

– «Групові обговорення і практики моделювання наукових дискусій були цікавими, але іноді бракувало поетапних інструкцій для самостійної роботи, тому виникали труднощі із самостійною оцінкою прогресу та результатів окремих завдань».

Аналіз зібраних відгуків дозволив виокремити низку як переваг, так і труднощів, із якими стикалися аспіранти під час опанування нових практик (див. рис. 4).

Рис.4. Переваги та труднощі впроваджених освітніх практик щодо формування мовної свідомості аспірантів

Аналіз відгуків аспірантів, а також визначення на основі цього переваг і труднощів впроваджених освітніх практик щодо формування мовної свідомості дозволяє зробити висновок, що, попри високу ефективність окремих освітніх практик (зокрема, спільного редагування, взаємного рецензування, використання цифрових інструментів, активної ролі наукового керівника), аспіранти нерідко стикалися з певними труднощами. Найбільш характерними серед них виявилися потреба у чіткіших орієнтирах для самостійної роботи, складнощі із самостійною оцінкою власного прогресу, а також питання щодо збереження індивідуального стилю письма при використанні сучасних цифрових інструментів.

Ці труднощі засвідчили необхідність систематизації освітніх практик, більш чіткого структурування навчального процесу та надання аспірантам

зрозумілого покрокового супроводу у формуванні мовної свідомості. Саме ці висновки стали підґрунтям для розробки дорожньої карти формування мовної свідомості майбутнього науковця (див. рис. 5). Запропонована карта є візуалізованою моделлю, що дозволяє вибудувати оптимальну освітню траєкторію, уникнути типових труднощів і забезпечити цілісність і результативність формування мовної свідомості аспірантів.

Рис. 5. Дорожня карта формування мовної свідомості майбутнього науковця

Розроблена дорожня карта формування мовної свідомості здобувачів стала практичним інструментом для організації й оптимізації освітнього процесу в аспірантурі. Вона впроваджується нами як орієнтир для самостійної й групової роботи аспірантів, а також для ефективного супроводу з боку наукових керівників і викладачів.

На етапі впровадження дорожня карта формування мовної свідомості майбутнього науковця використовується для:

– індивідуального планування освітньої траєкторії аспіранта: аспіранти можуть позначати, які елементи карти вони вже опанували, визначати пріоритети подальшого розвитку, а також отримувати зворотний зв'язок щодо власного прогресу;

– супроводу з боку наукового керівника: керівники використовують карту як основу для регулярних консультацій, фіксації досягнень аспірантів, надання індивідуальних рекомендацій та коригування освітньої траєкторії у разі виникнення труднощів;

– колективних навчальних активностей: карта допомагає структурувати групові обговорення, практики взаємного рецензування, онлайн- або офлайн-дискусії, а також контролювати поступове формування мовної свідомості.

Впровадження дорожньої карти дозволило зробити процес формування мовної свідомості прозорим, поетапним і цілеспрямованим. Аспіранти отримали не лише алгоритм дій, а й можливість рефлексії щодо власних досягнень. За результатами пілотного впровадження, більшість аспірантів відзначили, що використання карти значно полегшує орієнтацію у навчальному процесі, сприяє усвідомленому професійно-науковому зростанню та підвищенню якості академічного письма.

Досвід застосування дорожньої карти як інструменту навчання переконливо засвідчив її ефективність не лише для формування мовної свідомості аспірантів, а й для посилення їх мотивації до професійної та наукової діяльності, формування самостійності та здатності до рефлексії.

Висновки. Отже, формування мовної свідомості майбутніх докторів філософії з професійної освіти в процесі підготовки дисертаційного проєкту – це складний і багатовекторний процес, який охоплює розвиток здатності до рефлексії і впевненості у використанні сучасної наукової термінології. Нами визначено, що важливими чинниками в цьому процесі є впровадження цілеспрямованих освітніх практик, активний супровід наукового керівника, використання цифрових технологій, штучного інтелекту, а також використання дорожньої карти формування мовної свідомості майбутнього науковця. Завдяки цьому підвищується якість наукових текстів, забезпечується ефективна взаємодія, зворотний зв'язок і дотримання принципів академічної доброчесності.

Подальші дослідження варто спрямувати на індивідуалізацію освітніх траєкторій і створення персоналізованих цифрових мовних портфоліо для аспірантів.

Література:

1. Волкова Н.П. Написання огляду джерел і літератури до дисертації. *Порадник для професійного педагогічного та наукового зростання освітян: наук-пед посіб.* / за ред. Петровського О.М., Трубавіної І.М. Харків, 2023. С. 21–28.
2. Гапченко О. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.* 2011. № 22. С. 31–34.
3. Гнатюк Л.П. Мовна свідомість у сучасній лінгвістичній парадигмі. *Українське мовознавство.* 2005. Вип. 34. С. 3–8.
4. Горошкін І. Лінгводидактичні засади формування мовної особистості майбутніх перекладачів у процесі навчання української мови: дис. канд. пед. наук: 13.00.02. ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2017. 262 с.
5. Злотник-Шагіна О. Текст у моделюванні мовної свідомості студентів-іноземців. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* 2020. № 41. С. 177–193.
6. Коць Т.А. Поняття «мовна свідомість» у сучасній лінгвістичній термінології. *Термінологічний вісник.* 2023. Вип. 7. С. 133–141.
7. Махінов В.М. Теоретичні засади формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис.... д-ра пед. н.; спец.: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Луганськ, 2012. 42 с.
8. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. з алгоритмічними приписами: 2-ге вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
9. Підгурська В.І., Голубовська І.В. Формування мовної свідомості студентів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка».* 2025. № 3 (49). С. 816–825.
10. Резван О.О., Ільєнко А.В. Робота з академічним текстом в аспекті формування мовної свідомості майбутнього держслужбовця. *Педагогічна академія: наукові записки.* 2025. № 1. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/923/803>
11. Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 118 с.
12. Сидоренко В.В. Феноменологія педагогічної майстерності вчителя-словесника в умовах трансформаційних освітніх процесів. *Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи:* монографія / кер. авт. кол. Н.В. Гузій; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 156–199.
13. Стандарт вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). Наказ МОН України № 924 від 26.06.2024 р. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-standartu-vyshchoi-osvity-zi-spetsialnosti-015-profesiina-osvita-za-spetsializatsiiamy-dlia-trethoho-osvitnonaukovoho-rivnia-vyshchoi-osvity>
14. Фурман О. Формування мовної свідомості студентів педагогічних спеціальностей. *Вісник науки та освіти.* 2023. № 1 (7). С. 634–643.
15. Шарманова Н. До питання про дискурс-аналіз кліше наукового тексту. *Філологічний часопис.* 2020. Вип. 2 (16). С. 111–119. DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2020.220621>
16. Bhatia V.K. *Analysing genre: Language use in professional settings.* London: Routledge, 2014. 272 p.
17. Block N. On a confusion about a function of consciousness. *Behavioral and Brain Sciences.* 1995. Vol. 18. No. 2. pp. 227–247.

18. Chomsky N. Language and Mind. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 216 p.
19. Cygan S. Zagadnienie świadomości językowej w Literaturze językoznawczej. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Folia 6. Studia Linguistica I.* 2002. pp. 47–54. URL: <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/4572/AF006--06--Zagadnienie-swiadomosci--Cygan.pdf?sequence=1>
20. Fodor J.A. LOT 2: The Language of Thought Revisited. New York: Oxford University Press, 2008. URL: <https://academic.oup.com/book/34313>
21. Hyland K. Genre pedagogy: Language, literacy and L2 writing instruction. *Journal of Second Language Writing.* 2007. Vol. 16. No. 3. pp. 148–164.
22. Swales J.M. Research genres: Explorations and applications. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

References:

1. Volkpova, N.P. (2023). Napysання ohliadu dzhherel i literatury do dysertatsii [Writing a review of sources and literature for the dissertation]. *Poradnyk dliia profesiinoho ta pedahohichnoho zrostannia osvitian – A guide for the professional pedagogical and scientific growth of educators*, 21–28 [in Ukrainian].
2. Hapchenko, O. (2011). Movna svidomist liudyny yak obiekt linhvistychnykh doslidzhen [Linguistic consciousness of a person as an object of linguistic research]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznastvo. Movoznavstvo. Folklorystyka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary Studies. Linguistics. Folklore Studies*, 22, 31–34 [in Ukrainian].
3. Hnatiuk, L.P. (2005). Movna svidomist u suchasni linhvistychnii paradyhmi [Language Consciousness in the Modern Linguistic Paradigm]. *Ukrainske movoznavstvo – Ukrainian linguistics*, 34, 3–8 [in Ukrainian].
4. Horoshkin, I. (2017). Linhvodydaktychni zasady formuvannia movnoi svidomosti osobystosti maibutnykh perekladachiv u protsesi navchannia ukraïnskoi movy [Linguodidactic Principles of Formation of Linguistic Personality of Future Translators in the Process of Teaching Ukrainian]. *Candidate's thesis*. Starobilsk: LNU imeni T. Syevchenka [in Ukrainian].
5. Zlotnyk-Shahina, O. (2020). Tekst u modeliuvanni movnoi svidomosti studentiv-inozemtsiv [Text in modeling foreign students' language consciousness]. *Aktualni problem ukraïnskoi linhvistyky: teoriia i praktyka – Current Problems of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice*, 41, 177–193 [in Ukrainian].
6. Kots, T.A. (2023). Poniattia “movna svidomist” u suchasni linhvistychnii terminosystemi [The concept of “linguistic consciousness” in the modern linguistic terminology]. *Terminohichnyi visnyk – Terminological Bulletin*, 7, 133–141 [in Ukrainian].
7. Makhinov, V.M. (2012). Teoretychni zasady formuvannia movnoi svidomosti v istorii rozvytku yevropeiskoho sotsiokulturnoho osvithnoho prostoru (seredyna XIX – pochatok XX st.) [Theoretical Foundations of Linguistic Personality Formation in the History of the Development of the European Socio-Cultural Educational Space (Mid-Nineteenth – Early Twentieth Centuries)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Luhansk: SNU imeni V. Dalia [in Ukrainian].
8. Onufrienko, H.S. (2009). Naukovyi styl ukraïnskoi movy [Scientific style of the Ukrainian language]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].
9. Pidhurska, V.I., Holubovska, I.V. (2025). Formuvannia movnoi svidomosti studentiv na zaniattiakh z ukraïnskoi movy za profesiinym spriamuvanniam [Formation of students' linguistic consciousness in Ukrainian language classes for professional purposes]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriiia “Pedahohika” – Prospects and Innovations of Science. Series “Pedagogy”*, 3 (49), 816–825 [in Ukrainian].

10. Rezvan, O.O., Ilienکو, A.V. (2025). Robotа z akademichnym tekstem v aspekti formuvannya movnoi svidomosti maibutnoho derzhsluzhbovtsia [Working with an academic text in the aspect of forming the language consciousness of a future civil servant]. *Pedahohicgna akademiia: naukovі zapysky – The Pedagogical Academy: Scientific Notes, 1*. Retrieved from <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/923/803> [in Ukrainian].

11. Selihei, P. (2012). *Movna svidomist: struktura, typolohiia, vykhovannia [Language Consciousness: Structure, Typology, and Education]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

12. Sydorenko, V.V. (2015). Fenomenolohiia pedahohichnoi maisternosti vchytelia-slovesnyka v umovakh transformatsiinykh osvitynykh protsesiv [Phenomenology of pedagogical skills of a teacher-educator in the context of transformational educational processes]. *Pedahohichna tvorchist, maisternist, profesionalizm u systemi pidhotovky osvityanskykh kadriv: zdobutky, poshuky, perspektyvy – Pedagogical Creativity, Mastery, and Professionalism in the System of Teacher Training: Achievements, Searches, and Prospects*, 156–199 [in Ukrainian].

13. Standart vyshchoi osvity tretoho (osvitno-naukovoho) rivnia vyshchoi osvity, haluz znan 01 Osvita/Pedahohika zi spetsialnosti 015 Profesiina osvita (za spetsialnostiamy) [Standard of higher education of the third (educational and scientific) level of higher education in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy in the specialty 015 Vocational Education (by specialization)]. *Nakaz MON Ukrainy No. 924 vid 26.06.2024 roku – Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 924 of June 26, 2024*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-standartu-vyshchoi-osvity-zi-spetsialnosti-015-profesiina-osvita-za-spetsializatsiiamy-dlia-tretoho-osvitnonaukovoho-rivnia-vyshchoi-osvity> [in Ukrainian].

14. Furman, O. (2023). Formuvannya movnoi svidomosti studentiv pedahohichnykh spetsialnostei [Formation of language consciousness of students of pedagogical specialties]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education, 1 (7)*, 634–643 [in Ukrainian].

15. Sharmanova, N. (2020). Do pytannia pro diskurs-analiz klishe naukovoho tekstu [On the issue of discourse analysis of scientific text clichés]. *Filolohichnyi chasopys – Philological journal, 2 (16)*, 111–119. DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2020.220621> [in Ukrainian].

16. Bhatia V.K. *Analysing genre: Language use in professional settings*. London: Routledge, 2014. 272 p.

17. Block N. On a confusion about a function of consciousness. *Behavioral and Brain Sciences*. 1995. Vol. 18. No. 2. pp. 227–247.

18. Chomsky N. *Language and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 216 p.

19. Cygan S. Zagadnienie świadomości językowej w Literaturze językoznawczej. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Folia 6. Studia Linguistica I*. 2002. pp. 47–54. URL: <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/4572/AF006--06--Zagadnienie-swiadomosci--Cygan.pdf?sequence=1>

20. Fodor J.A. *LOT 2: The Language of Thought Revisited*. New York: Oxford University Press, 2008. URL: <https://academic.oup.com/book/34313>

21. Hyland K. Genre pedagogy: Language, literacy and L2 writing instruction. *Journal of Second Language Writing*. 2007. Vol. 16. No. 3. pp. 148–164.

22. Swales J.M. *Research genres: Explorations and applications*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.